

Клименко Н.Ф., д.філол.н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРЕФІКСАЦІЯ І СЛОВОСКЛАДАННЯ В ТВОРЕННІ АД'ЄКТИВІВ ТА АДВЕРБАТИВІВ З ТЕМПОРАЛЬНОЮ СЕМАНТИКОЮ(ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто семантичну сітку прикметників і прислівників – виразників часових ознак у східнослов'янських та новогрецькій мовах, показано відмінності й паралелі в організації часового дейксиса, використання в неблизькоспоріднених мовах інтернаціональних префіксоїдних основ у оформленні категорії темпоральності, а також продуктивність префіксації та словоскладання у творенні неологізмів цієї категорії.

Ключові слова: префіксація, словоскладання, категорія темпоральності, сітка часових ознак, лексичний і словотвірний паралелізм одиниць.

Обґрунтування семантичної категорії темпоральності, розуміння її як центру функціонально-семантичного поля в мові давно утвердилося в лінгвістиці. Дослідники звертають увагу на те, як мовні засоби упорядковують сприйняття і осмислення людиною часу "позначуваних ситуацій та їх елементів щодо моменту мовлення або відносно іншого пункту відліку". Отже, йдеться про розгляд групування граматичних (морфологічних та синтаксичних), лексичних, а також комбінованих (лексико-граматичних, граматико-контекстуальних) засобів певної мови для вираження різних варіантів категорії темпоральності (Бондарко 1997 : 7). Визнано векторний і дейктичний характер цієї категорії в мові.

Встановлення своєрідності реалізації часового дейксиса в різних мовах продовжує бути актуальним завданням лінгвістики в плані нагромадження нових фактів та розвитку аспектів їх наукового пояснення. Зокрема, необхідне дослідження участі різних частин мови у формуванні темпоральної семантики. Зрозуміло, що центральну роль у вираженні її відіграє дієслово. Однак і інші частини мови (іменники, прикметники, прислівники) мають свої засоби формування і відображення категорії темпоральності.

У цьому плані важливо розглянути роль словотворчих засобів-виразників часових ознак в окремій мові, а також вагу словотвірних способів у репрезентації часового дейксиса в різних мовах. Ідеться про синхронне дослідження таких способів, як суфіксація,

префіксація, осново- та словоскладення. Поглибленого вивчення потребує окреслення ролі інтернаціональних одиниць (морфем, префіксоїдних та суфіксоїдних основ) у творенні лексики з часовими ознаками порівняно з питомими засобами, а також лексичного наповнення категорії темпоральності неологізмами.

Об'єктом опису цієї статті стали прикметники та прислівники з темпоральною семантикою в українській, російській та новогрецькій мовах із залученням деяких фактів англійської. Одиниці цих частин мови розглянуто за участю префіксації та словоскладання в їхньому творенні.

Суфіксація та осново- та словоскладання темпоральних прикметників та прислівників у цих мовах були предметом аналізу інших праць. Тут зробимо лише зауваги з цього приводу. Оформлення похідних слів цих частин мови за допомогою суфіксів можливе тільки за умови приєднання їх до твірних основ, що співвідносні з назвами відтинків часу (похідними й непохідними, субстантивними й ознаковими: *недільний*, *воскресний*, *κυριακάτικος*, *вечірній*, *вечерний*, *βραδινός*, *вранішній*, *утренний*, *πρωϊνός*, *теперішній*, *теперишний*, *τωρινός*).

Осново- та словоскладання як засіб творення одиниць з темпоральними значеннями має свій арсенал префіксоїдних та суфіксоїдних основ, що виражають ознаки часового дейксиса. Композити, утворювані на ґрунті поєднання прикметникових основ з основами співвідносними здебільшого з іменниками, реалізують часову вісь, у якій зіставлено ознаки прадавнього-давноминулого-минулого – теперішнього позачасового і наступного. Це зіставлення здійснюють префіксоїдні основи, в кожній мові свої, або спільні, інтернаціональні: прагрецький – старогрецький, давньогрецький-грецький-новогрецький, *πρωτοελληνικός*, *αρχαιοελληνικός-ελληνικός-νεοελληνικός*. Поєднувані з ними другі основи корелюють із назвами важливих суспільних подій, мов, мовних груп, держав, періодів геологічного розвитку Землі тощо, які означаються в часі: праслов'янський-давньослов'янський-слов'янський *πρωτοσλαβικός-παλαιοςλαβικός-σλαβικός*.

Композити, виниклі на ґрунті поєднання числівникових основ з основами відіменникових прикметників, орієнтують на кількісний вимір ознак точного-приблизного-неозначено-приблизного часу того періоду, на який вказує друга основа: однорічний, дво-, три-, ... багаторічний, однолетний, двух-, трех-, ... многолетний, *μονοετής*, *διετής*, *τρίετης*, ..., *ποληετής*.

Своєрідну часову сітку ознак реалізують композити, що є наслідком поєднання займенникових, прикметникових основ з другими віддієслівними основами. Аналіз їх виявляє і увиразнює семантичні варіанти категорії темпоральності в межах прикметників та іменників (докладніше Клименко 2013).

Латинському компоненту **екс-**, використовуваному в східнослов'янських та деяких германських мовах, у новогрецькій відповідають прислівники *πρώην* колишній давно та *τέως* колишній недавно, що є складниками найменувань-юкстапозитів, які називають професії та посади. Позиція між артиклем та іменником перетворює їх на прикметники-означення. Відмінність між їхніми значеннями в тому, що *πρώην* стосується минулого, давнішого *ο πρώην πρωθυπουργός* *екс-прем'єр-міністр*, *ο πρώην βουλευτής* *колишній депутат*, *ο πρώην πρωταθλητής* *екс-чемпіон*, *η πρώην πρωταθλήτρια* *екс-чемпіонка*, натомість *τέως* минулого, близького і нещодавнього *ο τέως διοικητής της Τράπεζας* *колишній голова банку*, *ο τέως βασιλέας* *колишній король*.

Лексема *πρώην* може використовуватися в найменуваннях держав *η Прώην Σοβιετική Ένωση* *колишній Радянський Союз*, *η Прώην Ανατολική Γερμανία* *колишня Східна Німеччина*, *η πρώην Γιουγκοσλαвіα* *колишня Югославія* подібно до англійської, в якій колишні назви держав розпочинаються компонентом *ex-*.

Отож, у новогрецькій спостерігаємо чотиричленний ряд зіставлень *ο υπουργός Παιδείας* *міністр освіти*, *ο νέος υπουργός Παιδείας* (нинішній) *новий міністр освіти*, *ο τέως υπουργός Παιδείας* *колишній з донедавна міністр освіти* та *ο πρώην υπουργός Παιδείας* *давно колишній міністр освіти*. Східнослов'янські та германські мови в цих випадках вдаються до тричленного темпорального зіставлення: нинішнього – нового і колишнього перебування на посаді. За допомогою названих префіксоїдів дієслова не утворюються.

Латинська за походженням префіксоїдна основа **пост-** після у складних словах східнослов'янських та англійської і німецької мов належить до зв'язаних одиниць. Вона виражає значення "той, що настає після чого-небудь", тобто характеризує ознаку, яка сформувалася пізніше від існуючої, вказаної твірною основою: *постпозиція*, *постфікс*, *постембріональний* = *післязародковий*, *постнатальний*, той що належить до періоду після народження. У мовах запозичення основа **пост-** не корелює з прислівниками на відміну від еквівалентних їй за значенням основ **після-**, **после-**, що в східнослов'янських зберігають з ними зв'язки: *післяопераційний*,

послевоенный. Названі одиниці (**після-**, **после-**, **пост-**) у зіставлених мовах не використовуються для творення дієслів.

У новогрецькій мові латинська основа **пост-** не прижилася. Натомість у німецькій, англійській та східнослов'янських мовах вона стала активним словотворчим засобом, що конкурує з префіксом **мета-**, *meta-*, *мета-*, який теж відповідає українському **після-** та російському **после-**. В останні два десятиріччя вона засвідчила свою продуктивність, оформляючи неологізми.

При цьому складник **пост-** спеціалізується на вираженні темпоральних властивостей, котрі характеризують ознаку твірного прикметника як таку, що стосується переважно ще актуальних, "свіжих" соціальних подій: *постгельсінський*, *постзаколотницький*, *посткарнавальний*, *посткультівський*; періодів державного правління, що мають *постімперський*, *постколоніальний*, *посткомуністичний*, *пострадянський*, *посттоталітарний* напрям, а також власних імен *постшиєвченківський*, географічних назв *постчорнобильський*, *постюгославський*.

Рідше цей префіксоїд зорієнтований на означення філософських, мистецьких та інших течій: *постімпресіоністський*, *постконструктивістський*, *постмодерністський*, *постнатуралістський*, на ознаки фізичного *посттравматичний* або психічного стану людини: *поств'єтнамський*. Деякі такі прикметники мають експресивне забарвлення і належать до оказіоналізмів: *посттортодоксально-комуністичний*, *постсовітський*.

Серед похідних з префіксоїдом **пост-** численні назви абстрактних ознак: *постімпресіонізм*, *постмодернізм*, *постконструктивізм*, *постнатуралізм*, *постпозитивізм*, *постструктуралізм*, *постсучасність*, абстрактних дій: *постперебудова*, *постредагування*, *постполімеризація* та осіб, які утворено суфіксально-префіксальним способом: *посткомуніст*, *постконструктивіст*, *постмодерніст*, *постнатураліст*, *постпутчист*. Одним прикладом у сучасній українській мові засвідчено іменник – назву особи, утворену з префіксоїдом **пост-**: *постпанк*.

Це чітко відрізняє іменникову групу похідних з компонентом **пост-** зі значенням "після" та утворень з префіксоїдом **екс-** зі значенням "колишній", серед яких назви осіб становлять більшість у порівнюваних мовах, тоді як прикметники поодинокі: *екс-комуністичний* (пор. *посткомуністичний*).

Основа **мета-** в новогрецькій функціонує як компонент складних слів, а також як окремих прийменник та прислівник

(Μααμλινιώτης 2005-1085-1086). Прийменник *μετά* багатозначний. Сам або разом із іншим прийменником або він передає часове значення "згодом, після" або локативні "після, за, позаду", також використовується при перелічуванні (один за одним) і для вираження значення повторюваної дії.

Прислівник *μετά* розмовний, має значення "після, згодом, через", тобто підкреслює продовження існування в часі, в наступній, майбутній фазі. Його синоніми *κατότιν* потім, *ύστερα* після, *αργότερα* пізніше, антонім *πριν*.

Μετα-/μεθ- використовуються як компоненти композитів, передаючи значення 1) слідування в часі, що настає потім, після того, що названо другою основою слова: ο μεταμοντερνισμός постмодернізм; 2) зміна, перехід у щось нове: η μεταγραφή переписування, транскрипція.

Μετά- – частотний компонент у простих дієсловах, відповідає українському та російському **пере-** як виразнику дії, що відбувається після названої твірним дієсловом, знову: μεταβαπτίζω перейменовувати, μεταθέτω переставляти, μετακινώ пересувати, переміщати, μεταλείβω переконувати (знову), μετακητεύω пересаджувати рослину, μετασταθμεύω змінювати місцезнаходження.

Від таких дієслів утворюються численні похідні іменники: μεταβαίνω – η μετάβαση перехід, μεταδίδω передавати – η μετάδοση передача, зараження, трансляція, μεταβιβάζω перевозити, переселяти – η μεταβίβαση переправлення, перенесення, μεταπουλώ перепродувати – το μεταπούλημα перепродаж, а також прикметників μεταβατικός перехідний, нестійкий, μετακίνητος переміщуваний, пересувний, мобільний, μεταλλαστός видозмінюваний. Деякі подібні до цього іменники та прикметники запозичено в східнослов'янські мови: *метагенез*, *метамлазма*, *метакінез*, *метаболізм*, *метабіоз*, *метастаз*, *метатеза*. Такі лексеми виявляють паралелізм словотвірної структури та семантики у аналізованих мовах: η μετεπιβίβαση *пересадка*, η μετεκπαίδευση *перепідготовка*, η μετεξέλιξη *переростання*, η μεταμόρφωση *перепідготовка* тощо. Вони поширені в деяких германських мовах, зокрема англійській: *metabolite*, *metabentonite*, *metabiosis*, *metabolic*, *metakinesia*, *metakinesis*. Частина похідних прикметників утворює пари, один із членів яких позначає ознаку за дією, другий – ще й здатність до дії, тобто вказує на її модальний відтінок: μεταβιβάσιμος який можна переправляти, перевозити, переносити, μεταβιβατικός передавальний, переносний, μεταδόσιμος

який можна передати, μεταδοτικός доступний, дохідливий, μεταθέσιμος гідний переведення (по службі), μεταθετός переставлюваний, μεταλοιψίσιμος який можна переробити, μεταλοιπτικός перероблювальний тощо.

Численні лексеми з префіксоїдом **μετα-/μεθ-** трапляються в новогрецьких іменниках та прикметниках, утворюваних у свою чергу від іменних частин мови, модифікуючи твірні слова темпоральними ознаками. Вони вказують на ті з них, що виникають після появи первинних ознак і модель їхнього творення подібна до української мови: префіксоїд *μετα-* зі значенням "після" додається до твірного прикметника: βιομηχανικός індустріальний, μεταβιομηχανικός постіндустріальний, ψυχικός психічний, μεταψυχικός, який належить до психічних явищ, що виходять за межі психології і ще не мають наукового пояснення, синонім *παράψυχολογικός*.

Тематика утворюваної групи прикметників схожа зі словами української мови: за назвами державних устроїв: μεταδικτατορικός післядиктаторський, μετακομμουνιστικός післякомуністичний; періодів історичного розвитку певних суспільств: μεταβυζαντινός *післявізантійський*; соціально значущих подій: μεταπολεμικός післявоєнний, μεταψυχροπολεμικός який відбувається після періоду холодної війни, μετασεισμικός післяземлетрусний, μεταεμφυλιακός який відбувається після громадянської війни, етапів розвою мистецтва: μετακλασικός післякласичний.

Це можуть бути слова, співвідносні з важливими подіями особистого життя: μεταπτυχιακός *післядипломний* чи назвами часових інтервалів доби: μεταμεσονύχτιος *післяпівнічний*.

Деякі розглядані прикметники об'єднано в антонімічні пари похідних, у яких зіставлено часові значення ознак: про- "до" і мета- "після": μεταγενέστερος наступний, подальший – προγενέστερος попередній, μεταδιδασκωτικός який стосується періоду після одержання ступеня кандидата наук і προδιδασκωτικός до цього періоду, μετασχολικός післяшкільний – προσχολικός дошкільний, μεταεσθημωτικός післяобідний – προεσθημωτικός дообідний. Іноді трапляються тричленні ряди, в яких зіставлено значення, реалізовані за допомогою префіксів і суфіксів: επι- перед... -τιος суфікс *επιθανάτιος* передсмертний, επι- ... та суфікса -τος який *ποмирає*, *επιθανάτος* при смерті, μετα- ... та суфікса -τιος посмертний *μεταθανάτιος*.

У зіставлюваних мовах трапляються слова з компонентом *μετα-*, які утворюють підпарадигми похідних, що виявляють паралелізм

словотвірної структури (спільна основа) і семантики: μεταμοντέρνος постмодерний, ο μεταμοντερνισμός постмодернізм, ο μεταμοντερνιστής постмодерніст, η μεταμοντερνίστρια постмодерністка.

У новогрецькій мові творення іменників з префіксоїдом μετα- від інших іменників, що входять до різних її терміносистем, не настільки продуктивне, як у східнослов'янських та англійській мовах, хоча таких слів теж багато. Вони здебільшого належать до запозичених термінів, які виникли з грецьких компонентів у інших мовах, пор.: μετάφυσικός (від назви аристотелівської праці "Μετά τα φυσικά" "Після фізики") та подібні до цього слова-інтернаціоналізми: η μεταηθική англ. *meta-ethics*, укр. метаєтика, рос. метаэтика, *meta-knowledge*, метазнання, *metalanguage*, μεταγλώσσα – метамова, метаязык, *meta-base* (date metabase) метабаза даних, метабаза данных, *meta-message* – метаповідомлення, метасообщение, *meta-information* – метаінформація – метаінформація.

В англійській мові складник **meta-** продуктивний у творенні комп'ютерної, медичної, космічної термінології; пор. *metabolic chemistry* хімія обміну речовин, *metagrippal* післягриповий, *metagalactic space* метагалактичний простір.

Серед префіксоїдних основ з темпоральними значенням "наступність слідування ознак у часі" виділяється **ύστερο-**, що співвідносна з прислівником ύστερα потім, після, пізніше. На відміну від **μετά-** вона не виявляє великої активності, хоча трапляється в кількох іменниках: η ύστεραλογία післяпологовий біль, то ύστερόγραφο (переклад англ. *postscript*) постскрипtum, η ύστεροβουλία прихована (задня) думка, η ύστεροφημία добра пам'ять (по смерті) та прикметниках ύστερόβουλος який має приховану думку (намір), ύστεροβυζαντινός пізньовізантійський (період від 1081-1453), ύστερόχρονος пізніший, наступний (його синонім μεταγενέστερος, антонім προγενέστερος попередній) та одного дієслова ύστεροχρονολογώ датувати заднім числом. Отож, префіксоїдна основа **ύστερο-** доповнює ряд лексем з темпоральним значенням, підкреслюючи час виникнення ознаки і додаючи сему "пізніше", але після вже відомих мовцєві дат, періодів.

Осново- та словоскладання прикметників з темпоральним значенням виявляють частковий паралелізм з префіксальним творенням прикметників та іменників, наділених ознаками часу. Насамперед, йдеться про подібність приєднання до твірної бази префіксів і префіксоїдів. У обох розрядах словотворчі одиниці

виражають часові ознаки, однак у префіксів це значення одне з багатьох, за винятком префікса **пра-**, який спеціалізується тільки на вираженні темпорального значення, тоді як за префіксоїдами закріплене одне значення.

Префікси в простих прикметниках окреслюють часову вісь пунктирно за ознаками: синхронна з появою твірних слів (укр. **су-** сучасний, рос. **со-** современный, грец. **συν-** σύγχρονος), які йдуть попереду неї (давно **пра-** прадідівський, прадедовський, додошлюбний, доисторический, **перед-** передпосівний, **пред-** преддипломний, **про-** προϊστορικός доісторичний), слідує за нею (**після-** післяжнивний, **после-** послеоперационний, **пост-** пострадянський, постсоветский, **μετά-** μεταπολεμικός послевоєнний), відбуваються в певні періоди часу (**між-** міжвоєнний, у грец. композит μεταπολεμικός) **по-** повоєнний, пожизненный (до кінця життя), **επι-** επιθανάτιος посмертний).

У сучасній українській мові деякі префікси здатні виражати в прикметниках та прислівниках ознаки, специфічні щодо їхньої близькості в часі до ознак існуючих. На відміну від морфем **до-** та **перед-**, які підкреслюють просто передування в часі: *дообідний, передвечірній*, префікси **над-** *надвечірній, надвечір'я, надвечірок, надвечір* та **під-** *підобідний, підосінній* визначають час, безпосередньо наближений до того, що вказаний твірною основою. Російською їх перекладають прикметниками з префіксом **пред-**: *предобеденний, предвечерний* або словосполученнями іменника – назви відтинка часу та прийменника із займенником *перед самым*: *надвечір – перед вечером, под самый вечер, підосінній – перед самою осенню*.

У деяких іменниках та прикметниках префікс **про-** вказує на початок періоду, названого твірною основою: *провесняний, провесінь, провесна*. Це означення часу становить характералогічну рису української мови. Наведені приклади розкривають особливість префіксації в уявленні опозиції часових ознак. Вони здатні продовжити вісь зіставлення, пор.: *дошкільний і переддошкільний, вчорашній – позавчорашній, – позапозавчорашній, завтрашній – післязавтрашній– післяпіслязавтрашній*, або поєднати здавалося б непоєднуване: *передстароноворічний*.

Виявляється взаємозалежність трьох способів творення прикметників, прислівників та іменників – виразників часових ознак: префіксації, осново- і словоскладання. Префіксація здатна диференційовано виражати значення ознак минулого: давнього, найпершого – у східнослов'янських мовах за допомогою префікса **пра-**

прастарий, прадавній; початкового, первісного – префікс **про-** *провесінь, провесняний*; існуючого, близького до теперішнього – префікс **над-, під-** *надвечірній, підосінній* і наступного після нього – префікси **після-** *післяобідній*, запозичені **мета-** *метасполука, метафізичний* і **пост-** *пострадянський*. Одночасність ознак з теперішнім у східнослов'янських передають префікси **су-** *сучасний, сучасний* та основ одно-одночасний, *одновременний*.

У новогрецькій мові значення префіксів, що виражають часові ознаки, більш узагальнені. Так, **про-** характеризує часову ознаку минулого, дуже давнього і попереднього: *πρωϊστορικός* доісторичний, *προεσημειωτός* дообідній, *πρωτοτορικός* прадідівський, виявляє наступність вияву ознаки, *μεταεσημειωτός* післяобідній, одночасність *σύνυχοτος*. У ній до вираження цих значень залучається також основоскладання: *ταυτόχροτος* одночасний, а у вимірах минулого – словоскладання (основи *πρώτη* та *τέως*).

Серед прикметників, виниклих на ґрунті приименниково-іменникових словосполучень, виділяється *позачасовий* від *поза часом*. У його семантиці підкреслено ознаку "який існує поза часом, не зумовлений категорією часу". Використовувана при ньому в словниках позначка *книжне* свідчить про його обмежене функціонування в науковому стилі, а за його посередництва в публіцистичному. В шостому томі СУМа значення прикметника *позачасовий* проілюстровано прикладом "Він (режисер Лесь Курбас) підкреслював, що немає позапросторової і позачасової реальності. Простір, час і рух – це об'єктивні неодмінні елементи спектаклю (СУМ 1975, т. IV :801). Ця дефініція прикметника засвідчує радше від'ємне значення часу, ніж його пояснення. Необхідні її доповнення, тлумачення і розширення контекстів використання. Тексти філософської та конфесійної літератури засвідчують, що *позачасовий* сприймається як *вічний*. Так, в українському перекладі книжки видатного сучасного грецького філософа і теолога Хр.Янараса "Нерозривна філософія" є окремий параграф "Час і призначення" (Янарас 2000 :237–256). У ньому зроблено глибокий ретроспективний огляд аналізу категорії часу від його осмислення в міфах через образ бога Кроноса, що народжує дітей, щоб їх пожирати, та в працях грецьких філософів античності, першого і середнього християнського періодів західноєвропейської, давньої та сучасної філософії, отже у Геракліта, Платона, Аристотеля, Сократа, Плотина, Августина, Аквіната, Спінози, Лейбніца, Фіхте, Гегеля, Гайдегера та ін.

Досвідне осягнення і розуміння часу людиною Хр.Янарас окреслює засобами мови. Ряди поняттєво пов'язаних із лексемою час іменників та словосполучень із ними (автор виділяє їх курсивом у тексті) об'єднують слова: *перехід, зміна, перебіг часу, Всесвіт, народження Всесвіту, рух Всесвіту, зв'язок, спосіб існування, буття–небуття, відносність, тривалість часу, минуле–теперішнє– майбутнє, попереднє–наступне, збирання–розсіювання, будування–руйнування, присутність–відсутність, життя–смерть, початок–кінець, мета (ціль) = кінець, особа=людина, історія –призначення, ідеї–сутності, Бог, абсолютний дух, свобода.*

Ознаками часу виступають прикметники: *тимчасовий–нетимчасовий, змінний–незмінний, вічний–щоденний, часовий–позачасовий, безперервний, циклічний, відносний, обчислюваний.* До одиниць, що вимірюють час, належать *зараз* і *тепер*. У Аристотеля *зараз* є лише умосяжною межею, граничним поділом усередині минулого і майбутнього. Некількісний час *тепер* не може утворювати частку або складник усього часу, тому що одиниці, які формують єдину сукупність, збільшуються кількісно, не розрізняючись якісно (Хр.Янарас 2000 : 239).

Прикметник *позачасовий* у цьому полі слів стосується у Платона мисленневих сутностей=ідей, "що вільні від початку і кінця, тобто ненароджені й безсмертні, й врешті вічні" (за Янарасом 2000 : 238). У Аристотеля "Рух переміщує існування в наступне, яке завжди є менш вічним від попереднього. У часі завжди народжується і руйнується". Для Августина час і вимір часу, до будь-чого іншого, є досвідом душі. Хр. Янарас доводить, що з'ясування проблем часу в західному середньовіччі і новішій філософії окреслюється в межах поляризації тимчасового–нетимчасового, змінного–незмінного, щоденного–вічного, від усталеного *зараз* вічності Бога до усталеного *тепер* гармонії і порядку, що містить дане в природі й забезпечує детермінований характер плинного *тепер*" (Хр. Янарас 2000 : 245). Отже, емпіричний досвід пізнання часу людиною штовхає її до осмислення його і через позачасову умосяжну вічність і це знаходить своє відображення у мові. Цікаво, що філософський аналіз категорії часу, її зв'язку з рухом і простором іноді наближується до поетичного, згадаймо неологізми В. Стуса *крайчас–позачас, крайсвіт–межисвіт, межипростір–позапростір.*

Паралелізм префіксального вираження темпоральних значень у порівнюваних мовах властивий не лише префіксальним прикметникам, а й простим іменникам: укр. *передвістя*, *провість* – рос. *предзнаменование* – грец. το προμήνυμα. Подібно до цього *осторога*, *застереження* – *предостережение* – η προειδοποίηση, *попередник*, *продром* – *предтеча* – ο πρόδρομος, *упередження* – *предубедження* – η προκατάληψη та дієсловом: *передбачати* – *предвидеть* – προβλέπω, προαυτέω, *передчувати* – *предчувствовать* – προισθάνομαι, *передрікати* – *предрекать* – προλέγω, προγγέλω.

Особливий аспект оцінки часових значень реалізовано словоскладанням прислівників, що їх здавна розглядають як лексикалізовані фразеологізми. Вони підсилюють часові ознаки давності й реалізовані повторенням споріднених за коренем тих самих або дещо видозмінених слів/словоформ: *здавнього-здавна*, *здавен-давна*, *давним-давно*, *давно-давно*. Такі ад'єктиви підкреслюють існування чогось від самого початку, дуже рано, зрана: *зроду-звіку*, *зроду-віку*, *рано-рано*, *рано-раненько*, *рано-пораненько*, *рано-пораненьку*, порівняй ще *насамперед*, *споконвіку*, *споконвічно*, або вказують на регулярну повторюваність періоду, вказуваного твірною основою: *з ранку до ночі*, *з дня на день*, *день за днем*, *день у день*, *від ночі до ночі*, *ніч у ніч*, *ніч крізь ніч*, *з години на годину*, *з року в рік*, *рік у рік*, *з роду в рід*, *від роду до роду*, *від початку до кінця*, *раз по раз*, *раз у раз*, *раз за разом*. Їхніми еквівалентами часто є композити з основою **що-**: *щоранку*, *щодня*, *щовечора*, *щоночі*, *щогодини*, *щодоби*, *щороку*, *щоразу*.

Словоскладанням виражено випадковість реалізації часової ознаки, тобто значення "інколи": *коли-не-коли*, *час від часу*. Вона стосується чогось у неозначно минулому або ще й у майбутньому: *колись-не-колись*, *бозна-коли*, *хтозна-коли*, *абиколи*, *згодом-перегодом*. Юкстапозиція прислівників фіксує ознаку позачасову, що існуватиме завжди, буде вічно: *навіки-віків*, *на віки вічні*, *вовіки-віків*, *вовік-віків*, *повік-віки*, *повік-віків*, таку, що стоїть на самому початку: *насамперед* чи самому кінці: *насамкінець*.

Характерною рисою сучасної української мови є можливість оформлення від композитів та юкстапозитів з часовими ознаками похідних одиниць з емоційним (позитивним) забарвленням: *рано-раненько*, *рано-ранесенько*, *рано-пораненько*, *рано-пораненьку*. Це підтверджують також композити з **що-** основами, серед яких представлено *щовечоринки*, *щогодинки*, *щогодиноньки*, *щолітечка*, *щоніченьки*, *щопонеділочка*, *щохвилинки*. У російській існують

поодинокі відіменникові прислівники з емоційно забарвленими темпоральними значеннями на зразок: *утречком – раненько, ранесенько, вечерком – увечері*. У новогрецькій такі похідні поодинокі, існує паралель російського вечерком то βράδακι.

Для новогрецької, як і для української та російської, характерні лексикалізовані фразеологізми – виразники часових ознак. Серед них багато семантичних і структурних паралелей до названих східнослов'янських: *από* то *πρώι ως* то βράδυ зранку до вечора (весь день), *από* то βράδυ *ως* то *πρώι* з вечора до ранку (всю ніч), з вечора до рання *από* *νωρίς* то *πρώι* з самого ранку, з раннього ранку, *μέρα με τη μέρα* день у день, *από μέρα σε μέρα* зо дня на день, *αυτές τις μέρες* цими днями, *μέρα παρά μέρα* через день, *όλη την μέρα* весь день тощо.

Подібно до української та російської у новогрецькій трапляються повторення тих самих слів/словоформ, а також лексем однакових тематичних груп, використовувані для підсилення часових ознак: *μέρα-νύχτα* день і ніч, *πρώι-πρώι* рано вранці, βράδυ βράδυ як тільки смеркне, смерком, *πρώι-βράδυ* упродовж дня, *ποῦ και ποῦ* іноді, *πότε-πότε* інколи. Іноді вони стають базою творення нових слів уже за допомогою основоскладання то *μερόνυχτο* доба, η *νυχτόμερα* день і ніч, *μεροξήμερώνοιαι* днювати й ночувати, *ξήμεροβραδιάζοιαι* проводити весь день.

Часто семантику українських та російських префіксальних утворень з темпоральними семами в новогрецькій передають слова-композиції, пор. *довічний, пожизненный* – *ισόβιος*; *посмертний, посмертний* – *μεταθανάτιος*.

Префікси в складних прикметниках та прислівниках доповнюють семантичну сітку, яка пов'язує композиції в підсистему слів-виразників часового дейксиса, ознаками одночасності, передування в часі, безпосередньої наближеності до часу, вказаного твірною основою, а також самого початку певного періоду.

У юкстапозитах темпоральні значення конкретизовано ознаками минулого (колишнього) і наступного. У них не реалізовано префіксоїдними основами значення сучасності-одночасності, міжчасся. Отож, темпоральні семи префіксів і префіксоїдів перетинаються лише частково в площині слідування ознак (до або після вказаних твірною основою).

У кожній мові кількість префіксів (пор. укр. **су-, перед-, до-, над-, пра-, при-, між-, по-**, рос. **со-, пред-, до-, по-, пра-, при-, про-**, новогрецькій **συν-, προ-, επι-μετα-**): та префіксоїдів (**екс-**

пост-, після-, мета-; экс-, пост-, после-; мета-, остеро-) – виразників темпоральної семантики в ад'єктивах незначна.

Серед неологізмів в темпоральною семантикою в зіставлюваних мовах активність виявляють, крім питомих у східнослов'янських мовах **після-, после-**, інтернаціоналізми префіксоїди **екс-, пост-**, а в науковому стилі **мета-, meta-, meta-**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М.* Граматика української мови. Морфологія. – К., Либідь, 1993. – 336 с.
2. *Бондарко А.В.* Темпоральность / Теория функциональной грамматики. – Ленинград : Наука, 1997. – С. 197.
3. *Грещук В.В.* Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ, 1995. – 225с.
4. *Грищенко А.П.* Прикметник в українській мові. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.
5. *Клименко Н.Ф.* Основоскладання у процесах номінації сучасних східнослов'янських мов (у зіставленні з німецькою та новогрецькою // Слов'янські обрії. – К. : ЦНБ ім. В.І. Вернадського, 2013.
6. *Коломієць Л.І., Майборода А.В.* Прислівник // Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К., Наук. думка, 1969. – С. 430–473.

Стаття надійшла до редакції 21.04.13

Клименко Н.Ф., д.філол.н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ПРЕФИКСАЦИЯ И СЛОВОСЛОЖЕНИЕ КАК СПОСОБЫ СОЗДАНИЯ АДЪЕКТИВОВ И АДВЕРБАТИВОВ С ТЕМПОРАЛЬНОЙ СЕМАНТИКОЙ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ)

В статье рассмотрена семантическая сетка прилагательных и наречий, выражающих временные признаки в восточнославянских и новогреческом языках, показаны различия и параллели в организации временного дейксиса, использование в неблизкородственных языках интернациональных префиксоидных основ для оформления категории темпоральности, а также продуктивность префиксации и словосложения в образовании неологизмов этой категории.

Ключевые слова: префиксация, словосложение, категория темпоральности, сетка временных признаков, лексический и словообразовательный параллелизм единиц.

Klymenko N.F., corresponding member of the NASU,
Dr. of Sciences in Philology, Prof.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

**"PREFIXATION AND STEM-COMPOSITION AS MEANS FOR
FORMING OF ADJECTIVES AND ADVERBS
WITH TEMPORAL SEMANTICS (COMPARATIVE ASPECT)"**

The article examines the semantic grid of adjectives and adverbs which express temporal features in East Slavic and Modern Greek, shows differences and parallels in organisation of temporal deixis, use of international semi-prefix stems to express the category of temporality in languages which are not closely allied, as well as productivity of prefixation and stem composition in coining of neologisms of such type.

Key words: *prefixation, stem composition, category of temporality, grid of temporal features, lexical and word formative parallelism of units.*

УДК 81'1

Кантюрова В.В., асп.,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ,
РОСІЙСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ**

У статті аналізуються тенденції у комунікації англо-, російсько- та україномовних користувачів соціальних мереж Facebook та В Контакте. Особлива увага приділяється таким особливостям спілкування в цьому середовищі, як деперсоналізація автора, візуалізація та запозичення/калькування російсько- та україномовними комунікантами неологізмів англійського походження.

Ключові слова: *соціальні мережі Facebook та ВКонтакте, симулякрність, деперсоналізація, візуалізація, креолізований текст, запозичення, калькування.*

Віртуальний простір соціальних мереж доречно відносити до нового типу медіакомунікації, адже в сучасному світі медіа не обмежується традиційними засобами масової інформації, вони охоплюють будь-які інформаційні носії, що фіксують соціальні смисли, об'єднуючи людей у просторі та часі [Почепцов 2012, 10].